

УДК 355.6:658.7:351.74/.76

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2023.2.24>

Т. С. Яровой

доктор наук з державного управління, доцент,
завідувач кафедри національної безпеки, менеджменту та публічного адміністрування
Чернігівського інституту інформації, бізнесу і права
ЗВО «Міжнародний Науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7266-3829>

ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИЛ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено аналізу проблематики тлумачення природи кризових ситуацій, в контексті державного управління системою технічного забезпечення сил безпеки України. Аналіз досліджень зарубіжних та вітчизняних авторів дозволяє визнати актуальність проблеми дослідження кризи та кризових явищ, що набуває особливої гостроти в умовах війни в Україні.

В ході дослідження узагальнено підходи вітчизняних та зарубіжних науковців до тлумачення природи кризи в менеджменті, економіці та державному управлінні. Наголошено на тому, що ключовими критеріями кризової ситуації можна вважати: наявність змін у звичних процесах; порушення стабільності управління; появу нових або загострення існуючих факторів небезпеки.

З'ясовано, що серед наявних наукових підходів до тлумачення природи кризи, можна виокремити три основних: спонтанний, закономірний, циклічний. Кожен підхід має своїх прихильників, автор же схиляється до останнього. Циклічний підхід передбачає розгляд кризи як не лише закономірного, але й передбачуваного явища.

З точки зору національної безпеки ключову практичну роль у подоланні наслідків кризових ситуацій відіграють сили безпеки України, що обумовлює важливість формування ефективного механізму державного управління їх діяльністю та їх технічним забезпеченням. Під кризовою ситуацією в контексті державного управління системою технічного забезпечення сил безпеки України, запропоновано розуміти об'єктивно обумовлене крайнє загострення проти-річ, гостру дестабілізацію становища у галузі національної безпеки, що у оперативній площині вимагає реагування сил безпеки України, а у стратегічній площині – налагодження дієвого державного управління як силами безпеки України, так і системою їх технічного забезпечення.

Подальшої уваги дослідників заслуговує проблематика попередження кризових ситуацій, які загрожують безпеці України, шляхом своєчасного ефективного моніторингу їх виникнення й розвитку.

Ключові слова: держава, державне управління, механізми державного управління, публічне адміністрування, теоретико-методологічні підходи, система технічного забезпечення, кризові ситуації, природа кризових ситуацій.

Обґрунтування актуальності обраної теми дослідження. Дедалі більші виклики, що постають перед Україною останніми роками, не просто зміщують акценти сприйняття кризових ситуацій у масовій свідомості, але й актуалізують потребу наукової розробки проблематики кризи, як феномену дійсності та класифікації криз, як загрозливих станів, що мають (а подеколи й реалізують) потенціал завдання шкоди національній безпеці нашої держави.

Ведення бойових дій на території ряду областей, завдання ворогом ракетно-бомбових

ударів по об'єктам як військової так і цивільної інфраструктури, тягне за собою не лише безпосередні жертви серед населення та економічні збитки, але й опосередковані втрати, як не так просто піддаються врахуванню.

Зазначене обумовлює надзвичайну актуальність дослідження проблематики розуміння природи кризових ситуацій, в контексті державного управління системою технічного забезпечення сил безпеки України.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблематику природи та специфіки кризо-

вих ситуацій, зокрема і в контексті національної безпеки, вже досліджували у своїх працях численні вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема: Дж. Майерс (Meiers), Дж. Холуша (Holusha), С. Буз (S. Booth), Т. П. Гудзь, О. Г. Денисюк, О. Ю. Дерев'янка, В. В. Єлманов, Л. О. Лігоненко, Н. В. Ляшенко, Г. П. Ситник, З. Є. Шершньова, О. В. Ярошенко та ін.

Проте, висока динаміка суспільних процесів, обумовлена, в тому числі, війною в Україні, вимагає окреслення комплексного підходу до розуміння кризових ситуацій в контексті державного управління системою технічного забезпечення сил безпеки України.

Метою дослідження виступає огляд підходів до тлумачення кризових ситуацій, в контексті державного управління системою технічного забезпечення сил безпеки України.

Основний зміст дослідження. Кризові ситуації є невід'ємними супутниками будь-якої діяльності, що спостерігаються у всіх більш-менш складних функціонуючих системах. Зростання динаміки процесів, що відбуваються у системі, викликає зростання не лише кількості, але й якості кризових явищ, що свідчить про наявність складного зв'язку між кризовим явищем і активною діяльністю як такою. З огляду на емпіричні дані, в умовах воєн, інших видів конфліктів, зростає не лише кількість кризових явищ, але й увага до них, як з точки зору політичного керівництва держав, так і з точки зору науки.

Звісно, дослідження кризових явищ у різних галузях знань проводиться з урахуванням специфіки розуміння та змістовного наповнення понять «криза» і «кризове явище», а використовуваний методологічний інструментарій залежить як від традиційних для тієї чи іншої галузі підходів, так і від очікуваного результату досліджень.

Підходи до тлумачення природи кризи та ролі кризових ситуацій у діяльності сил безпеки України, а також формування належного державного управління системою технічного забезпечення цих сил, мають включати тлумачення природи кризи, розкриття особливостей цього феномену з точки зору економіки, державного управління та менеджменту.

Вебстерський словник наводить відразу кілька тлумачень кризи, зводячи їх, в цілому, до таких як: вирішальний момент; переломний момент на краще або гірше; ситуація, яка досягла критичної фази [1]. Характерно, що у випад-

ку з кризовими явищами у галузі національної безпеки, прийнятними можна вважати кожне з наведених визначень.

Американські дослідники категорію «криза» розглядають, найчастіше, як подію, що створює загрозу для репутації компанії або для продовження її функціонування, яка породжує певні наслідки незалежно від розмірів компанії, якості управління, галузі чи локації, у якій перебуває [2]. Звісно, такий підхід орієнтований, передусім, на корпоративну галузь діяльності, проте, може бути прийнятним і в контексті національної безпеки.

Вітчизняна дослідниця в галузі економіки Л. О. Лігоненко, прирівнює кризу до загострення протиріч у соціально-економічній системі, що загрожує її існуванню в навколишньому середовищі [3, с. 5]. Настільки кардинальна ідентифікація навряд чи є прийнятною, оскільки вимагає окремого визначення критеріїв загроз існуванню такої соціально-економічної системи. Це породжує додаткову кількість етапів з високим рівнем суб'єктивізму (притаманного оціночному підходу). Натомість, З. Є. Шершньова визначає, що: «Криза – загальна універсальна фаза будь-якого циклу, період порушення рівноваги» [4, с. 149]. Зазначений підхід до тлумачення кризи, як до природньої складової циклу розвитку, видається доволі перспективним, оскільки в основу його покладено конструктивне тлумачення кризи та її наслідків.

Т. П. Гудзь, узагальнюючи погляди дослідників у галузі економіки, щодо визначення поняття «криза», пропонує виокремлювати три підходи: спонтанний, закономірний, циклічний [5]. Зупинимось на них детальніше.

Відповідно до спонтанного підходу, криза розглядається як випадкове явище, що виникає в результаті виникнення (чи) співпадіння певних несприятливих (деформаційних, деструктивних, дестабілізаційних тощо) факторів (обставин, причин тощо). Такий підхід, зазвичай, застосовують практики, оскільки вони займаються «живою» справою і безпосередньо зіштовхуються з кризовими явищами [5]. При цьому пріоритетними для таких дослідників є емпіричні результати. І почасти вони грішать нехтуванням передумовами, закономірностями суспільного розвитку й навіть причинно-наслідковими зв'язками.

Закономірний підхід передбачає тлумачення кризи як не стільки випадкового, а й закономірного явища – залежно від співвідношення сил

(швидкості, потужності та ін.), явищ (процесів, дій та ін.). Все залежить від обставин та врахування логіки життєдіяльності системи. Цієї точки зору дотримуються переважно ті, хто вивчає кризові явища на макрорівні [5]. Апологети цього підходу, зазвичай, розглядають одну «велику» кризу як сукупність численних дрібних кризових проявів.

Циклічний підхід передбачає розгляд кризи як не лише закономірного, але й передбачуваного явища. Апологети такого підходу, застосовуючи принцип аналогії, вбачають у кризі певний стан функціонування системи, який передую наступному етапу прогресу. Криза розглядається такими дослідниками як об'єктивна реальність у діяльності будь якої системи. Найважливішою ознакою такого підходу є (щонайменш – теоретичне) усвідомлення можливості управління кризою. При цьому, мова йде саме про управління, а не виключно реагування на кризу та згладжування її наслідків. Такий підхід видається найбільш дієвим і з огляду на перспективи, які він відкриває перед системою державного управління.

В даному контексті доречно згадати позицію британських дослідників Дж. Майерс (Meyers) і Дж. Холуша (Holusha), які в ході аналізу історії окремих бізнес-проектів, виокремлюють відверті переваги кризових ситуацій для системи в цілому. Автори пропонують щонайменше сім «досягнень», отриманих відомими компаніями саме завдяки кризовим ситуаціям:

1. «Народження героїв», як нових, прогресивних лідерів (Лі Якокка (Lee Iacocca) на кризовому «Chrysler»).
2. Прискорення процесу організаційних змін (реструктуризації), на які керівництво не надто охоче йде у звичайних, стабільних умовах («UnionCarbide»).
3. Усвідомлення й визнання існуючих проблем, які раніше навіть не озвучувалися («Procter & Gamble», «DalkonShield»).
4. Оптимізація кадрової політики («UnitedTechnologies», «BamiffAirlines»).
5. Реалізація нових (революційних) стратегій («GeneralMotors», «Caterpillar»).
6. Орієнтація на системи раннього попередження в майбутньому («Bank of Boston»).
7. Нові конкурентні переваги (здатності й можливості) після кризи («Levies», «Coca-Cola») [6]. Інший британський дослідник – Саймон Буз (S. Booth), також почасти тлумачить кризу не як проблему, а як «перегляд погля-

дів на нові можливості та реалізацію ідей» [7]. Характерно, що такий підхід може бути відображений і в контексті протидії кризовим ситуаціям у галузі національної безпеки.

На відміну від корпоративного сектору, галузь національної безпеки і оборони характеризується дещо іншою системою цінностей. Відрізняються і задачі, й інструменти їх реалізації. Проте, системне розуміння понять дозволяє апроксимувати підходи однієї галузі до іншої. Важливим є лише врахування ключових особливостей, що у випадку з галуззю національної безпеки, обумовлені визначною роллю життя і здоров'я, основних прав і свобод громадян України, які є найвищою цінністю, і не повинні ставати жертвою (з огляду на невідворотність цього процесу), тоді як у корпоративному секторі матеріальні втрати цілком допустимі.

Відповідно до Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» (примітка до ст. 4) «Кризовою ситуацією вважається крайнє загострення протиріч, гостра дестабілізація становища в будь-якій сфері діяльності, регіоні, країні» [8]. Цілком очікувано, що таке загострення протиріч вимагає оперативного реагування, яке здійснюється силами безпеки України. При цьому, технічне забезпечення сил безпеки України під час кризових ситуацій організують та здійснюють з урахуванням ролі військової частини (підрозділу) у виконанні поставленої задачі та її місця у бойовому порядку; глибини задачі, ширини смуги та темпу просування (розміру району (сектора) відповідальності, району охорони та оборони важливих державних об'єктів, розмірів опорних пунктів); наявності та стану озброєння і військової техніки; рівня підготовки особового складу; забезпеченості боєприпасами, військово-технічним майном, експлуатаційними матеріалами тощо [9; 10]. Роль сил безпеки у сучасному світі складно переоцінити, і їх технічне забезпечення, з огляду на темпи розвитку науково-технічного прогресу, поширення нових технологій зв'язку (що дозволяють оптимізувати системи оповіщення та координацію як дій населення так і діяльності відповідних служб в екстрених ситуаціях), нових матеріалів (що дає змогу посилити захист фахівців), електронізацію та роботизацію небезпечних видів робіт (як то розмінування територій, гасіння пожеж тощо) заслуговує окремої уваги.

Наразі, в умовах війни в нашій державі, дедалі частіше можна чути про обумовленість тих чи інших проблем саме війною. У окремих дослід-

ників, вслід за політиками, чомусь складається враження, що до початку повномасштабного вторгнення, або, щонайменше, до порушення територіальної цілісності України в 2014 році, для України не були характерні кризові явища, які вимагали застосування сил безпеки України та потребували оптимізації державного управління системою сил безпеки.

Натомість, більш доречно вести мову про загострення, в умовах війни, тих кризових явищ, які мали місце і в довоєнний час. Адже навіть у мирний час спостерігалися не лише соціальні (демографічна криза, економічна криза, корупція, низький рівень політичної свідомості населення, низький рівень законності) а й техногенні (наслідки аварії на ЧАЕС, завали гірняків, аварії на підприємствах та на транспорті) та природничі (лісові пожежі, зсуви і підтоплення, майже щорічні повені на Закарпатті) кризові явища.

Варто також зазначити, що більшість вітчизняних і зарубіжних фахівців сходяться в думці щодо пріоритетності саме попередження кризових ситуацій, які загрожують безпеці України. І в даному контексті особливу роль посідає проблематика своєчасного ефективного моніторингу їх виникнення й розвитку. Проте, дане питання потребує окремого розгляду та заслуговує уваги дослідників у галузі публічного адміністрування, національної безпеки,

Висновки і перспективи подальших досліджень. Особлива гострота кризових явищ в умовах війни, привертає дедалі більше уваги саме до природи кризи, розуміння її ролі в загальному стані суспільних відносин. Адже кризові явища є невід'ємною складовою розвитку будь-яких систем (а отже й системи національної безпеки України), що має циклічний характер і обумовлює потребу ефективної протидії (у тому числі – з боку сил безпеки України).

Узагальнення існуючих у національному правовому полі та у науковому середовищі підходів до тлумачення поняття «криза» та «кризова ситуація» дає підстави розуміти під кризовою ситуацією в контексті державного управління системою технічного забезпечення сил безпеки України, об'єктивно обумовлене крайнє загострення протиріч, гостру дестабілізацію становища у галузі національної безпеки, що у оперативній площині вимагає реагування сил безпеки України, а у стратегічній площині – налагодження дієвого державного управління як силами безпеки України, так і системою їх технічного забезпечення.

Окремої уваги дослідників заслуговує проблематика попередження кризових ситуацій, які загрожують безпеці України, шляхом своєчасного ефективного моніторингу їх виникнення й розвитку.

Список використаної літератури:

1. Crisis. *Merriam-Webster dictionary*. URL : <https://www.merriam-webster.com/dictionary/crisis#:~:text=%3A%20an%20unstable%20or%20crucial%20time,a%20decisive%20change%20is%20impending>
2. Corporate Crisis Management / *Center for Chemical Process Safety of the American Institute of Chemical Engineers*. New York, USA, 2005. 31 p.
3. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством : підручник / Л.О. Лігоненко. К.: *Київський нац. торг.-екон. ун-т*, 2005. 824 с.
4. Шершньова З. Є. Антикризове управління підприємством : навч. посібник / З. Є. Шершньова, В. М. Багацький, Н. Д. Гетманцева ; за заг. ред. З. Є. Шершньової. К. : *KNEU*, 2007. 680 с
5. Гудзь Т. П. Система раннього виявлення та подолання фінансової кризи підприємств : монографія / Т. П. Гудзь. Полтава : *РВЦ ПУСКУ*, 2007. 166 с.
6. Ляшенко Н. В. Причини виникнення, функції та вплив кризових явищ на управління підприємством. *Ефективна економіка*. № 2, 2012. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=958>
7. Crisis Management Strategy. Competition and Change in Modern Enterprises. By Simon A. Booth. Published 30 November 2015. London. *Routledge*. 326 . ISBN9781315645674. DOI <https://doi.org/10.4324/9781315645674>
8. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР *Офіційний Веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text>
9. Технічне забезпечення військ (сил) в операції і бою: навч. посіб. / В. О. Шуєнкін, О. І. Хазанович, І. С. Ішутін, М. Ф. Єжеев та ін., під заг. ред. М. І. Шапталенко. Київ: *Національна Академія Оборони України*, 2001. 616 с.
10. Застосування підрозділів та військових частин технічного забезпечення. Ч1: Підрозділи технічного забезпечення: навч. посіб. / І.Б.Кузнецов, В. О. Дачковський, І. В. Овчаренко, О. В. Ярошенко, О.Д. Яльницький, Н. К. Багдасарян, та ін., під заг. ред. С. А. Копашинського К.: *НУОУ ім. Івана Черняхівського*, 2017. 136 с.

Yarovoi T. S. Approaches to interpreting crisis situations in the context of public administration of the system of maintenance support of the security forces of Ukraine

The article is devoted to the analysis of the problems of interpreting the nature of crisis situations, in the context of state management of the system of technical support of the security forces of Ukraine. The analysis of research by foreign and domestic authors allows us to recognize the relevance of the problem of researching the crisis and crisis phenomena, which becomes especially acute in the conditions of the war in Ukraine.

In the course of the study, the approaches of domestic and foreign scientists to the interpretation of the nature of the crisis in management, economy and public administration are summarized. It is emphasized that the key criteria of a crisis situation can be considered to be: presence of changes in usual processes; violation of management stability; emergence of new or aggravation of existing risk factors.

It was found that among the existing scientific approaches to the interpretation of the nature of the crisis, three main ones can be distinguished: spontaneous, regular, cyclical. Each approach has its supporters, but the author leans towards the latter. The cyclical approach involves considering the crisis as not only a regular but also a predictable phenomenon.

From the point of view of national security, the key practical role in overcoming the consequences of crisis situations is played by the security forces of Ukraine, which determines the importance of the formation of an effective mechanism of state management of their activities and their technical support. Under the crisis situation in the context of the state management of the system of technical support of the security forces of Ukraine, it is proposed to understand the objectively determined extreme aggravation of contradictions, acute destabilization of the situation in the field of national security, which in the operational plane requires the response of the security forces of Ukraine, and in the strategic plane - the establishment of an effective state management of both the security forces of Ukraine and their technical support system.

The problem of preventing crisis situations that threaten the security of Ukraine by timely and effective monitoring of their occurrence and development deserves further attention of researchers.

Key words: *state, governance, mechanisms of state administration, public administration, theoretical and methodological approaches, technical support system, crisis situations, the nature of crisis situations.*